

واکاوی مفهوم ارتباطات علمی در مکتب شیكاگو با تأکید بر کنش متقابل نمادین

فرشاد پرهام نیا^۱

بازیابی دانش و نظام‌های معنایی

سال هفتم، شماره ۲۶، بهار ۱۴۰۰، ص ۱۴۳ تا ۱۶۳

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۷/۱۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۲۴

چکیده

مکتب شیكاگو تأکید زیادی بر ارتباطات فردی و بین فردی دارد. در این مکتب، ارتباطات بین افراد اساس زندگی انسان می‌داند که در روابط فردی و جمعی نقش اصلی را بازی می‌کند. اصلی‌ترین و مشهورترین نظریه این مکتب، نظریه کنش متقابل نمادین است. در این نظریه کنشگران برای رسیدن به درک و فهم مشترک فقط از طریق منطق، همکاری و به وسیله زبان و نمادها تلاش می‌کنند. هدف پژوهش حاضر، بررسی جایگاه ارتباطات علمی غیررسمی در مکتب شیكاگو با تأکید بر نظریه کنش متقابل نمادین بود. در کنش متقابل نمادین هر کنشگر دارای هدفی است که کنش او اغلب آن‌ها شامل انتخاب ابزاری برای رسیدن به آن هدف است. بدین معنا که ابزار و هدف به طور تجربی و تحلیلی قابل تمییز از همدیگرند. ابزار و وسیله‌ای که در کنش متقابل نمادین از اهمیت بسزایی قرار دارد نمادها و زبان هستند که منجر به ارتباطات علمی غیررسمی در بین افراد در محیطی کاملاً منطقی و به دور از تعصبات کور کورانه می‌شود. با توجه به اینکه کنش در یک محیط اجتماعی و بخشی از ارتباطات اجتماعی رخ می‌دهد و ارتباطات علمی نیز زیر مجموعه‌ای از ارتباطات اجتماعی است، می‌توان آن را یکی از محورهای اساسی نهاد اجتماعی محسوب کرد که نقش مهمی در رشد و توسعه علوم دارد. در مکتب شیكاگو ارتباطات علمی به عنوان بخشی از ارتباطات انسانی محسوب می‌شود، زیرا زندگی اجتماعی در جامعه علمی انواع ارتباطات و تعاملات اجتماعی میان افراد کنش را در خود دارد.

کلیدواژه‌ها: ارتباطات علمی غیررسمی، کنش متقابل نمادین، مکتب شیكاگو، ارتباطات علمی

۱. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

مقدمه

یکی از بحث‌های مهمی که در بین متفکران و مکاتب‌های مختلف جامعه‌شناسی مورد توجه قرار گرفته، موضوع ارتباطات است. از سوی دیگر، ارتباطات در میان این مکاتب از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده که هر کدام از آن‌ها به جنبه‌ای از حوزه ارتباطات پرداخته‌اند. اگر چه پرداختن به موضوع ارتباطات از دیرباز شروع شده، ولی این امر در عصر حاضر در حوزه‌های میان رشته‌ای همچون علم اطلاعات و دانش‌شناسی، ارتباطات و سایبرنتیک، رایانه و ... از اهمیت زیادی برخوردار است. مفهوم ارتباطات مفهومی نسبتاً بدیهی و با سادگی درک شدنی است، اما تعاریف گوناگون این مفهوم، بازگوکننده پیچیدگی بیش از حد آن است. باهلر^۱ (۱۹۷۴) بیان می‌کند دنس و لارسن^۲ برای واژه ارتباطات بیش از ۱۲۶ تعریف پیدا کرده‌اند. آغاز تحولات تاریخی مربوط به مطالعه مفهوم ارتباطات را می‌توان از جنگ جهانی دوم به حساب آورد. در این دوره بود که به ارتباطات از نظر قناعت، تبلیغات، تأثیرگذاری و در نهایت نفس ایجاد ارتباط برای رسیدن به اهداف مدنظر در هر زمینه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی توجه شد. از جمله مطالعات انجام شده در این زمینه، می‌توان به نظریه ریاضی شانون و ویور^۳ (۱۹۴۹)، الگوی دو بُعدی گربنر^۴ (۱۹۵۶)، الگوی پنج مرحله‌ای لاسول^۵ (۱۹۴۸)، الگوی سه ضلعی نیوکامب^۶ (۱۹۵۳)، الگوی وستلی و مک‌لین^۷ (۱۹۵۳)، و الگوی جاکوبسن^۸ (۱۹۶۰) که هر کدام از آن‌ها به جنبه‌های مختلف از نگاه مکانیکی و ریاضی تا معناشناسانه اشاره نمود^۹. نظر به اینکه ارتباطات در بطن جامعه انسانی صورت می‌گیرد، می‌توان گفت که آن بخشی از جامعه‌شناسی است.

1. Buhler
2. Dance and Larson
3. Shannon and Weaver
4. Gerbner
5. Lasswell
6. Newcomb
7. Westley and MacLean
8. Jakobson

۹. حسن بشیر، «معناشناسی جدید ارتباطات: زمینه‌سازی برای شناخت عمیق‌تر رابطه فرهنگ و رسانه». تحقیقات فرهنگی،

جامعه‌شناسی علم در بین رشته‌های جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی به عنوان رشته‌ای جدید مورد بررسی قرار می‌گیرد.^۱ توکل، جامعه‌شناسی علم را روابط عام و جمعی بین جامعه و عوامل اجتماعی و علم و واقعیت‌های مربوط به آن می‌داند.^۲ در جامعه‌شناسی علم رویکردها، دیدگاه‌ها و جریان‌های فکری متعدد و گوناگونی را می‌توان شناسایی کرد.^۳ برای مثال مرتون (۱۹۷۳) بر مطالعه ارزش‌ها و هنجارهای علم تمرکز داشت.^۴ از طرفی، جامعه‌شناسان علم بر اهمیت ارتباطات به عنوان سازوکار اصلی تکوین و تولید علم تأکید کرده‌اند، زیرا معتقدند که پیشرفت و تولید علم انعکاسی از نظام ارتباطات است.^۵ بنابراین، از جمله مواردی که بایستی در جامعه‌شناسی علم و دانش به آن توجه شود مسائلی چون جامعه علمی و ارتباطات علمی میان دانشمندان است.^۶ در سال‌های اخیر با پیشرفت فضای مجازی، مقوله ارتباطات علمی مورد توجه بیشتر پژوهشگران قرار گرفته است. از طرف دیگر، صاحب نظران پیشرفت علم را در گروه پیشرفت نظام ارتباطی دانسته‌اند و تأکید کرده‌اند که رشد علم در دنیای امروز منوط به مبادله دانش در فضای مجازی است.^۷ بنابراین ارتباط علمی سنگ بنای مهم علم جدید تلقی می‌شود.^۸ اگر جنبه مهم فعالیت علمی را نهادمند بودن آن بدانیم، مسئله ارتباطات نیز به ویژگی مهم فعالیت علمی تبدیل می‌شود، زیرا نهاد اجتماعی

۱. صدیقه کاظمی، و همکاران، «پارادایم‌های حاکم بر تربیت ویژه از منظر جامعه‌شناسی علم». پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۳ (۱۳۹۲-۱): ۱۱۲.

۲. محمد توکل، «علم و تعیین اجتماعی». فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ۱ (۲۰۱۳۷۰-۱۳۷۰): ۳۴.

۳. آرش موسوی، «علم پژوهی و تحلیل مفهوم اصالت علم». حوزه و دانشگاه، ۱۴ (۱۳۸۷-۱۳۸۷): ۱۴۷.

۴. Robert K. Merton, "The Sociology of Science". Chicago: University of Chicago press, 1973).

۵. اکرم محمدی، «تأثیر ارتباطات بر تولید دانش». جامعه‌شناسی ایران، ۸ (۱۳۸۶-۱۳۸۶): ۵۲.

۶. محمود خسروجردی، «ترسیم شبکه ارتباطات علمی میان دانشمندان با استفاده از رویکرد شبکه استنادی». کتابداری، ۴۰ (بهار و تابستان ۱۳۸۵): ۹۹.

۷. اکرم محمدی، ۱۳۸۶: ۵۲-۵۳.

۸. قربانعلی ابراهیمی، «اجتماع علمی، ساختار و هنجارهای آن». رهیافت، (تابستان و پاییز ۱۳۷۲): ۵۶.

علم جز از طریق ارتباطات اجتماعی نمی‌تواند پا بگیرد.^۱ از آنجائی که ارتباطات علمی نقش مهمی در رشد و گسترش علوم ایفا می‌کند، چنان که بعضی از صاحب نظران آن را اساس علم توصیف می‌کنند. در این میان با توجه به نقش تعیین‌کننده روابط انسانی و غیررسمی موجود میان دانشمندان نوعی ارتباطات علمی تحت عنوان ارتباطات علمی غیررسمی پدید آمده است.^۲

یکی از مکاتبی که بحث جامعی در رابطه با ارتباطات دارد، مکتب شیکاگو است که تأکید زیادی بر ارتباطات فردی و بین فردی دارد. در این مکتب، ارتباطات بین افراد اساس زندگی انسان است که در روابط فردی و جمعی نقش اصلی را بازی می‌کند. اصلی‌ترین و مشهورترین نظریه این مکتب، نظریه کنش متقابل نمادین است. این نظریه یکی از شناخته‌ترین ایده‌ها به خصوص در نقطه نظر جورج هربرت مید^۳ و هربرت بلومر^۴ است که در آن کنش‌گران برای رسیدن به درک و فهم مشترک فقط از طریق منطق، همکاری و به وسیله زبان و نمادها تلاش می‌کنند. آنچه که بین ارتباطات علمی و کنش متقابل نمادین وجه اشتراک وجود دارد، تأکید بر علمی و معنادار بودن محتوای پیام و محیط اجتماعی است. به عبارتی، ارتباطات علمی و کنش متقابل نمادین آن دسته از ارتباطات اعضای جامعه علمی و انسانی است که در آن به انتشار و یا دریافت پیام‌های علمی معنادار به صورت مستقیم و غیرمستقیم می‌پردازند. موضوع ارتباطات علمی از جنبه‌های مختلفی قابل مطالعه و بررسی است. حال با توجه به اینکه در ارتباطات فردی و بین فردی انتقال پیام از توجه ویژه‌ای برخوردار است. این سؤال مطرح می‌شود که ارتباطات علمی با توجه به سابقه دیرینه آن در مکتب شیکاگو چه جایگاهی دارد؟

۱. آرزو پلویی و نادر نقشینه، «ارتباطات علمی از منظر آرای نیکلاس لومان». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی

اطلاعات، ۲۷(۲-۱۳۹۵): ۸.

۲. رسول زوارقی، «بررسی جایگاه دو مفهوم مشارکت و دانشگاه نامردی در ارتباطات علمی غیررسمی». کتاب (۷۷-

۱۳۸۸): ۵۱.

3. George Herbert Mead

4. Herbert Blumer

مبانی نظری

پژوهشگران برای مطالعه راه‌های برقراری ارتباطات علمی، شیوه‌های مختلف آن را در نظر می‌گیرند و در پی یافتن مجراهایی برای برقراری ارتباط و به اشتراک گذاشتن اطلاعات بین همدیگر است. در شرایط حاضر این ارتباطات با گسترش و توسعه‌ی ارتباطات الکترونیک چشم‌انداز ویژه‌ای را پیش روی پژوهشگران قرار داده است. از همین رو دامنه‌ی توجه به چنین ارتباطاتی، گذشته از محیط‌های علمی مانند دانشگاه‌ها، به سایر حوزه‌های غیررسمی ارتباطات علمی مانند تعاملات در اینترنت و... نیز کشیده شده است که از آن با عنوان ارتباطات علمی مستقیم یاد می‌شود.^۱ ابزارهای برقراری ارتباط علمی از تنوع نسبتاً زیادی نیز برخوردارند. تمام ابزارهای سنتی نشر و دریافت اطلاعات تا ابزارهای ارتباطی و رسانه‌های گروهی را می‌توان بالقوه ابزار برقراری ارتباطات علمی دانست. اغلب صاحب‌نظران، ارتباطات علمی را مانند سایر انواع ارتباط به دو دسته رسمی و غیررسمی تقسیم‌بندی کرده‌اند. رسمی و غیررسمی بودن ارتباطات علمی تا حد زیادی به واسطه‌های انتقال پیام علمی و تعداد مخاطبان آن بستگی دارد. بسیاری از صاحب‌نظران در آثار خود به این طبقه‌بندی وفادار بوده‌اند.

ارتباطات غیررسمی، آموزه‌هایی هستند که به صورت پنهان و از مجراهای غیررسمی انتقال می‌یابند. برنامه درسی پنهان و یا مدرسه نامرئی از جمله مفاهیمی هستند که با داد و ستدهای فکری و انتقال اطلاعات، یعنی جنبه‌های مهم و مؤثر حیات آموزشی-به منزله نوعی ارتباط علمی- در حوزه‌ای تخصصی سروکار دارند.^۲ ارتباطات غیررسمی ارتباطاتی است که اطلاعات بدون واسطه و مستقیم مبادله می‌شود. از این رو ارتباطات علمی غیررسمی شامل ملاقات‌های شخصی و گپ و گفت‌های رودرروی بین فردی، نامه‌های خصوصی، شرکت در

۱. عبدالرضا باقری‌بنجار، و همکاران، «بررسی رابطه ارتباطات علمی با خود اثر بخشی دانشگاهی دانشجویان».

توسعه اجتماعی (توسعه انسانی قدیم)، ۱۰(۲-۱۳۹۴): ۸۴.

۲. نرگس نشاط، «از شناخت تا ایده: جنبه‌های معرفتی اطلاعات و اطلاع‌رسانی»، (تهران: دما، ۱۳۸۶): ۹۷.

گروه‌های بحث و گفت‌وگو، و مبادله پیش چاپ‌ها هستند^۱. بخش مهمی از ارتباطات به این شیوه به سایر افراد منتقل می‌شوند و کسانی که چنین ارتباطاتی دارند سریع‌تر از همکاران خود به نتایج پژوهش‌های علمی دست می‌یابند. در متون ارتباطی از این نوع ارتباطات به عنوان دانشکده نامرئی^۲ نیز نام برده شده است.

از نقطه نظر دیگر، ارتباطات از طریق کانال‌های شفاهی مانند ارتباطات رودرو و یا تلفنی رخ می‌دهد، بنابراین بخش اعظمی از ارتباطات علمی به صورت تماس‌های بین فردی صورت می‌گیرد. رایج‌ترین نوع ارتباطات غیررسمی الگوهای شفاهی هستند. این الگوها رودرو شدن دو نفر یا چند نفر به صورت گروهی است. از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان ارائه گزارش‌ها یا مقالات یا سخنرانی‌ها در همایش‌های مختلف را نام برد. زکی (۱۳۸۵) بیان می‌کند از آنجایی که ارتباط علمی زیر مجموعه‌ای از ارتباطات اجتماعی و فرایندی است که به موجب آن پیام‌های علمی از منابع اطلاعاتی به گیرنده انتقال می‌یابد و این الزام ارتباط با دیگران ایجاد می‌کند که دانشمندان آزادانه و به طور ارادی، نتایج پژوهش‌شان را به دیگران انتقال و متقابلاً از دستاوردهای دیگران استفاده نمایند^۳. شارع‌پور و فاضلی (۱۳۸۵) بیان می‌کنند که عناصر متعددی از قبیل دانشمندان، دانشجویان، دانشگاه‌ها، نشریات ادواری، ناشران کتاب‌ها، مراکز تحقیقاتی غیردانشگاهی، انجمن‌های علمی، قواعد و هنجارهای حاکم بر رفتار کنش‌گران درون اجتماع علمی، فرایندهای تولید علم، تعامل بین کنش‌گران، موقعیت‌های کنش جمعی نظیر گردهمایی‌ها و سمینارهای علمی عمده‌ترین موجودیت‌های سازنده اجتماع علمی هستند^۴.

1. Kathleen Shearer and Bill Birdsall, "The transition of scholarly communication in Canada". (Summer, 2002): 1. From: [www.moyak.com / paper/scholarly-communications-canada.pdf](http://www.moyak.com/paper/scholarly-communications-canada.pdf)

2. Invisible College

۳. محمدعلی زکی، محمدعلی، «بررسی تحلیل محتوای گرایش‌های پژوهشی در مجلات علمی تخصصی مدیریت».

فصلنامه دانش مدیریت، ۱۹(۷۵-۱۳۸۵): ۴۶.

۴. محمود شارع‌پور و محمد فاضلی، «کارکردهای انجمن‌های علمی دانشجویی (مطالعه موردی در دانشگاه‌های

گیلان، مازندران و تهران). *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱(۲-۱۳۸۵): ۶۳.

موضوع ارتباطات علمی از دامنه گسترده‌ای برخوردار است که به دوران باستان بر می‌گردد. از سوی دیگر هر پدیده‌ی اجتماعی دارای تاریخچه‌ای است. ارتباطات علمی نیز از این قاعده مستثنی نبوده و سابقه دیرینه‌ای دارد و به مرور زمان شیوه‌های آن تحول یافته است.

دوره اول ارتباطات علمی، ارتباطات کلامی بود. دانشمندان همواره به منظور تبادل ایده‌ها، افکار و فرضیه نتایج علمی با همدیگر ارتباط داشته‌اند.^۱ دوره دوم گفتمان‌های علمی از طریق نسخه‌برداری از متون علمی بود. از زمانی که بشر گونه‌ای خط و کتاب داشته، مقوله استنساخ نیز در جنب امور فرهنگی مطرح بوده است.^۲ دوره سوم از ارتباطات مربوط به ظهور انتشارات علمی است. تا پیش از قرن هفدهم میلادی، ارتباط علمی میان دانشمندان عموماً بر مکاتبه‌های شخصی بین اعضا بود. ارتباطات فردی و مکاتبه‌های شخصی، فرایند بهتری برای آگاهی سریع دانشمندان از فعالیت‌ها و دستاوردهای یکدیگر به شمار می‌رفت.^۳ این دوره را می‌توان آغاز رسمی ارتباطات علمی به شیوه مدرن دانست. با این وجود، کوریا و نتو^۴ (۲۰۰۱) بیان می‌کنند ارتباط علمی رسمی به اواسط قرن هفدهم میلادی برمی‌گردد؛ زمانی که گروهی از دانشمندان و پژوهشگران با کمک انجمن سلطنتی انگلستان جلسه‌های منظمی را برگزار می‌کردند. در این جلسات آزمایش‌ها، مقاله‌ها و یافته‌های جدید پژوهشگران اعلام می‌گردید. افراد علاقمند به پژوهش که مجاز به شرکت در این جلسات نبودند از طریق نامه‌های شخصی که شرح فعالیت‌های علمی در آن‌ها منعکس می‌شد از یافته‌های علمی جدید مطلع می‌شدند.^۵ دوره چهارم ارتباطات علمی زمانی است که استفاده

1. Rafael Ball, "The Scholarly communication of future: From book information to problem solving". Publishing Research Quarterly, 27,(February 2011): 2.

۲. آکساندر استیپچویچ، کتاب در پویه تاریخ، ترجمه حمیدرضا آذیر. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، (۱۳۷۳): ۶۷.

۳. رحمت‌اله فتاحی و یزدان منصوریان، مدیریت نشریه‌های ادواری: جنبه‌های نظری و کاربردی‌گزینش، فراهم آوری و ارائه خدمات ادواری‌های چاپی و الکترونیکی. تهران: دبیزش، ۱۳۸۱: ۱۴.

4. Correia and Neto

۵. محمدرضا قانع، «آرشیو مدارک الکترونیکی: شیوه‌ای نوین در ارتباطات علمی». اطلاع‌شناسی، ۲(۲۰۱۳): ۸۳-

از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در بین جامعه رواج پیدا کرد. این دوره با ظهور اینترنت در دهه ۹۰ میلادی و به دنبال آن ظهور شبکه‌های اجتماعی تأثیر قابل توجهی در ارتباطات به وجود آورد.

ارتباطات علمی در مکتب شیکاگو

مکتب شیکاگو نیز جزو مکاتبی است که در آن ارتباطات کلامی از اهمیت بسزایی برخوردار است. دانشگاه نوبنیاد شیکاگو به همت جان دی راکفلر^۱ و به ریاست ویلیام رینی هاربر^۲ در سال ۱۸۹۲ افتتاح گردید^۳ و گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شیکاگو توسط آلبیون اسمال^۴ در سال ۱۸۹۲ تأسیس شد. شکل‌گیری مکتب شیکاگو از این دانشگاه نشأت گرفته است. از متفکران مکتب شیکاگو که نقش مهمی در توسعه این مکتب به خصوص کنش متقابل نمادین بر عهده داشتند، می‌توان به افرادی همچون دیلو آی تامس^۵، رابرت ای. پارک^۶، چارلز هورتن کولی، جورج هربرت مید و هربرت بلومر اشاره کرد. تأکید تامس بر اهمیت فکر انسان‌ها و تأثیر آن بر عمل آن‌ها داشت. این تمرکز خرد، تمرکز بر روانشناسی اجتماعی نقطه مقابل دیدگاه‌های کلان و اجتماعی ساختاری و اجتماعی فرهنگی دانشمندان اروپایی همچون وبر و دورکیم بود. این دیدگاه یکی از خصوصیات مشخص نظری مکتب شیکاگو یعنی تعامل‌گرایی نمادین شد^۷. پارک نیز معتقد بود که جامعه را باید محصول کنش‌های متقابل افراد ترکیب‌کننده آن دانست که با یک رشته سنت‌ها و هنجارهایی که در این فراگرد کنش متقابل پدید می‌آیند، نظارت می‌شود^۸. از طرفی کولی متوجه شد که انسان‌ها قابلیت نسبت دادن معانی و تفاسیر مشترک به حرکات و اشارات خود - خواه

1. Rockfeler

2. Horber

۳. لوئیس آلفرد کوزر، *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی، ۱۳۸۲: ۴۵۶.

4. Albion Small

5. W.I. Thomas

6. Robert Park

۷. جورج ریتزر، *نظریه جامعه‌شناسی*. ترجمه هوشنگ ناییب. تهران: نشر نی، ۱۳۹۳: ۲۷۳.

۸. لوئیس آلفرد کوزر، ۱۳۸۲: ۲۴۸، ۴۷۶.

کلمات، حرکت بدن، اظهارات چهره‌ای و خواه حرکت و اشارات دیگری باشد را دارند. انسان‌ها از این طریق می‌توانند ارتباط برقرار نموده و به وسیله این ارتباط، روابط اجتماعی را برقرار سازند. در اینجا منظور از ارتباط، مکانیسمی است که روابط انسانی از طریق آن ایجاد شده و توسعه می‌یابد.^۱ کولی چنین استدلال می‌کرد که «خود»، یک شخص از رهگذر تبادل با دیگران رشد می‌یابد. به عبارتی، «خود» در جریان فرایند تجربه‌ها و فعالیت‌های اجتماعی ظهور می‌کند. به نظر کولی، «خود» نخست فردی و سپس اجتماعی نمی‌شود، بلکه از رهگذر یک نوع ارتباط دیالکتیکی شکل می‌گیرد.^۲ همچنین کولی تأکید داشت که انسان‌ها توانایی لازم برای خودآگاهی را دارند. این توانایی در خلال کنش متقابل با دیگران ایجاد شده و امکان سازماندهی افراد در جامعه توسط خودشان را به آن‌ها می‌دهد.^۳ از دیدگاه کولی، جامعه چیزی جز شبکه ارتباطات میان کنش‌گران و گروه‌های اجتماعی نیست. از این روی، فراگرد ارتباطات و بویژه تجسم آن در عقیده همگانی شیرازه پیوندهای اجتماعی را می‌بندد و توافق همگانی را تضمین می‌کند.^۴ به طور کلی بیشترین نظرات مربوط به مکتب شیکاگو به خصوص کنش متقابل نمادین در دیدگاه مید و بلومر وجود دارد که نقش مهمی در شکل‌گیری آن داشتند.

مید به درک تجربه‌ی اجتماعی به جهان اجتماعی اولویت می‌دهد. به نظر او کل اجتماعی هم لحاظ منطقی و هم به لحاظ زمانی بر ذهن فردی تقدم دارد. وجود یک فرد اندیشه‌ورز و خودآگاه بدون یک گروه اجتماعی به ساخته و پرداخته شدن حالت‌های روانی خودآگاه منجر می‌شود. مید عمل را به عنوان ابتدایی‌ترین واحد در نظریه‌ی خود لحاظ می‌کند. در تحلیل عمل به رویکرد رفتارگرایانه نزدیکتر شده و بر محرک و پاسخ تأکید می‌ورزد. با وجود این، در اینجا نیز محرک موجب پاسخ غیرارادی و غیرفکورانه از جانب کنش‌گر

۱. جانانان اچ ترنر و ال بیگلی، *پیدایش نظریه جامعه‌شناختی*. ترجمه عبدالعلی لهسانی‌زاده. شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۷۱: ۵۱۹.

۲. لوئیس آلفرد کوزر، ۱۳۸۲: ۴۱۰.

۳. جانانان ترنر و ال بیگلی، ۱۳۷۱: ۵۱۹.

۴. لوئیس آلفرد کوزر، ۱۳۸۲: ۴۱۱، ۴۱۷.

انسان نمي‌شود. وي مي‌گويد ما محرک را به عنوان اقتضاء يا فرصتي براي عمل مي‌انگاريم نه به عنوان نوعي اجبار يا حکم^۱. براي ميد، ارتباطات فرايند اساسي دست‌اندرکار در جوامع بشري بود. از نظر او ارتباطات هنگامي رخ مي‌دهد که شرکت کنندگان از نمادهاي معنادار استفاده کنند. يعني دلالت‌هايي به يکديگر صورت دهند که براي آن‌هايي که اين دلالت‌ها معطوف به آن‌هاست و براي کساني که اين دلالت‌ها را صورت مي‌دهند معنای يکساني دارد. اين مشارکت در معنای يک دلالت، شرکت کنندگان را به يک رابطه اجتماعي حقيقي مي‌رساند؛ رابطه‌اي که در آن خطوط رفتار آن‌ها براي ايجاد يک «عمل اجتماعي مشترک يا متعالي» با يکديگر انطباق مي‌يابد. بنا بر اين ارتباطات بايد به عنوان يک فرايند سازمان‌دهنده محسوب شود فرايندي که در ضمن گسترش، جهتش هر چه باشد به يک سازمان پهناتر و وسيع‌تر مي‌انجامد^۲. ولي اصلي‌ترين پايه تحليل ميد آن است که انسان داراي نفس يا خود^۳ است. نبايد چنين اين گونه تصور کرد که اين ايده خيالي مبهم و يا خيالي واضح و بديهي است که ارزش توجه و بررسي ندارد. منظور اصلي ميد آن است که انسان مي‌تواند ابژه^۴ کنش‌هاي خود باشد. يعني مي‌تواند خودش مخاطب کنش‌هاي خود باشد، درست همان گونه که ديگران را مخاطب قرار مي‌دهد^۵. به عبارتي، از نظر ميد ارتباط انساني زماني ميسر است که نمادها در يک فرد همان واکنشي را برانگيزد که او خود نيز در ديگري برمي‌انگيزد^۶. از ديدگاه ميد «خود» به معنای درکي که فرد از هويتش دارد و پاسخي است که فرد در جواب

۱. جورج ريتزر و داگلاس ج. گودمن، نظريه جامعه شناسي مدرن. ترجمه جليل ميرزايي و عباس لطفی‌زاده. تهران:

جامعه‌شناسان، ۱۳۹۰: ۲۹۸-۲۹۹.

۲. هربرت بلومر، «جورج هربرت ميد»، در زيتلين، اروينگ، و همکاران. آینده بنيانگذاران جامعه شناسي؛ ترجمه

عباس توسلي. تهران: قومس، ۱۳۸۹: ۲۰۲.

3. Self

۴. ابژه به معنای مفعول و شيئي است که فعل بر آن صورت مي‌گيرد يا شناسايي مي‌شود. ابژه هر آن چيزي است که حاصل ادراک است و بر اثر ادراک حاصل و معلوم مي‌شود. به عبارتي، ابژه عبارت است از آنچه که مشاهده مي‌گردد (ويکي پديا، ابژه).

۵. حميدرضا جلالی پور و جمال محمدي، نظريه‌هاي متاخر جامعه شناسي. تهران: نشر ني، ۱۳۹۴: ۱۷۹.

۶. لوئيس آلفرد کوزر، ۱۳۸۲: ۴۶.

پرسش «من که هستم» می‌دهد. از دیدگاه مید خود یک شناسه (واقعیت) عینی نیست، بلکه فراگرد آگاهانه‌ای است که ابعاد گوناگونی دارد و محصول رابطه میان «من» و «در من» است که اجزای تشکیل دهنده خود هستند^۱. مید اظهار داشت که در میان انسان‌ها شکل ارتباطی که از لحاظ کیفی متفاوت است، نمودار می‌شود. این ارتباط مستلزم نمادهای معناداری است^۲. از نظر مید ارتباطات زمانی رخ می‌دهد که افراد از نمادهای معنادار استفاده نمایند. بنابراین، ارتباطات می‌تواند به منزله یک فرایند سازمان‌دهنده محسوب گردد^۳. بحث دیگری که مید به آن پرداخته است موضوع ذهن بود. او، ذهن را به مثابه‌ی یک فرایند و نوعی گفت‌وگوی درونی فرد با خودش توصیف می‌کند. او معتقد بود که ذهن یک پدیده‌ی درون‌جمجمه‌ای نیست و در درون فرد پیدا نمی‌شود، بلکه یک پدیده اجتماعی است. ذهن در فرایند اجتماعی پدید آمده و توسعه می‌یابد و بخش مکمل فرایند اجتماعی است^۴. هربرت بلومر همانند مید از شخصیت‌های اصلی مکتب شیکاگو بود. بلومر شارح اصلی رویکرد نظری در دانشگاه شیکاگو بود که بر پایه نظریه‌های مید، کولی، زیمل و ... شکل گرفت. در واقع این بلومر بود که اصطلاح تعامل‌گرایی نمادین را در سال ۱۹۳۷ وضع کرد. از نظر بلومر (۱۹۶۹) زندگی گروهی انسانی شامل هماهنگی مجموعه کردارهای شرکت‌کنندگان در گروه است: شرکت‌کنندگانی که چنین کردارهایی را تنظیم و تعدیل می‌کنند، عمدتاً به دیگران نشان می‌دهند که چگونه باید عمل کنند و در مقابل، نشانه‌هایی را که از دیگران می‌رسد تفسیر و تعبیر می‌کنند، از طریق چنین تعاملی است که افراد اهدافی را که تشکیل دهنده‌ی زندگی و دنیای‌شان است، پیدا می‌کنند. در جایی دیگر بکر (۱۹۸۶) به نقل از بلومر بیان می‌کند پیوسته در پی تعاملات و ارتباطات دو سویه باشید. در این دیدگاه چیزی به عنوان فرد وجود ندارد، فرد همیشه در تعامل با دیگری است. جامعه شبکه‌هایی تعاملی از افرادی است که با یکدیگر

۱. محمدرضا انواری (۱۳۹۰). نقد و بررسی نظریه کنش متقابل نمادین. معرفت، ۲۰(۱۶۷)، ۱۵۵.

۲. جانانان ترنر و ال بیگلی، ۱۳۷۱: ۵۳۵.

۳. هربرت بلومر، ۱۳۸۹: ۲۰۲.

۴. جورج ریتزر و داگلاس ج. گودمن، ۱۳۹۰: ۳۰۷.

عمل می‌کنند^۱. همچنین بلومر (۱۹۶۹) معتقد است جامعه باید انسان را متشکل از انسان‌های کنش‌گر به شمار آورد و حیات جامعه می‌بایست متشکل از کنش‌ها دانست. با این همه جامعه از دسته‌ای از اعمال جدا از هم تشکیل نشده است^۲. همچنین بلومر نیز همانند مید توجه خود را به زبان یا نماد معنادار معطوف می‌کند^۳.

تلاقیگاه ارتباطات علمی و نظریه کنش متقابل نمادین

به طور کلی، مکتب شیکاگو بر جریان کنش متقابل و فرایندهای تفسیری تأکید دارد و به شیوه تغییر و تحول معناها توجه می‌کند^۴. اصطلاح کنش متقابل نمادین به طور قطع بیانگر سرشت خاص و منحصر به فرد تعاملی است که در محیط انسان‌ها شکل می‌گیرد. خاص بودن این تعامل به این علت است که انسان‌ها صرفاً به کنش‌های یکدیگر واکنش نشان نمی‌دهند، بلکه واکنش آنان به تفسیر یا تعریفی است که از کنش‌های یکدیگر دارند و در واقع واکنش آنان مبتنی بر معنایی است که به کنش‌های دیگران نسبت می‌دهند^۵ همانگونه که قبلاً توضیح داده شد، یکی از نظریات بااهمیت مکتب شیکاگو نظریه کنش متقابل نمادین است. کنش متقابل نمادین و ارتباطات علمی از لحاظ ساختاری در سه بخش اصلی و با اهمیت دارای وجوه مشترکی هستند که می‌توان آن را نقطه تلاقی هر دو در نظر گرفت.

۱. محیط ارتباطی

از نظر متفکران کنش ارتباطی، سازمان اجتماعی چارچوبی است که کنش‌گران در آن به انجام کنش‌های خود می‌پردازند. مؤلفه‌های ساختاری، مانند فرهنگ، نظام‌های اجتماعی، قشربندی اجتماعی، نقش‌های اجتماعی با ایجاد شرایط خاصی، کنش‌کنش‌گران را مشروط می‌سازند، اما به هیچ وجه تعیین‌کننده آن کنش نیستند. کنش‌گران کنش‌هایشان را در

۱. کن پلامر، هربرت بلومر. در استونز، راب، متفکران بزرگ جامعه‌شناسی؛ ترجمه مهرداد میردامادی. تهران: نشر مرکز، ۱۳۹۳: ۱۳۷.

۲. جورج ریتزر، ۱۳۹۳: ۵۱۴.

۳. یان کرایب، نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس؛ ترجمه عباس مخبر. تهران: آگاه، ۱۳۸۱: ۱۱۰.

۴. همان، ۱۱۲.

۵. حمیدرضا جلالی پور و جمال محمدی، ۱۳۹۴: ۱۷۸.

مواجهه با موقعیت‌ها انجام می‌دهند.^۱ در این نظریه، رفتارهای اجتماعی افراد بستگی به نقش و پایگاه اجتماعی که مورد پذیرش است، دارد. کنش متقابل نمادین به جزئیات کنش متقابل بین افراد توجه دارد و اینکه از آن جزئیات برای فهمیدن آنچه دیگران می‌گویند و انجام می‌دهند استفاده می‌شود. به عقیده بلومر (۱۹۶۹) نظریه پردازان کنش متقابل نمادین صرفاً قضیه‌ی اجتماعی شدن علاقمند نیستند، بلکه به بررسی کنش متقابل به معنای عام نیز علاقه نشان می‌دهند که خود از اهمیتی اساسی برخوردار است. مسئله اصلی تأثیر معانی و نمادها بر کنش و کنش متقابل انسانی است.^۲ از دیدگاه کوهن محتوای کنش متقابل به وسیله نظام یا ساختار اجتماعی تعیین می‌شود و در آن به وقوع می‌پیوندد.^۳

ویندل و وارن^۴ (۲۰۱۱) بیان می‌کنند زندگی اجتماعی صحنه تجلی انواع ارتباطات و تعاملات اجتماعی میان افراد است؛ این افراد ممکن است عقاید متفاوتی داشته باشند و برای به فعلیت رساندن این اهداف لازم است با دیگران در تعامل و ارتباط باشند تا بتوانند ایده‌ها و اندیشه‌های خود را با دیگران به اشتراک بگذارند. در این راستا، این گونه تصور می‌شود که ارتباطات مطلوب، بنیاد روابط اجتماعی موفقیت‌آمیز در حوزه‌های شخصی و حرفه‌ای است. افراد در تعامل اجتماعی خود بیش از آن که از کلمات بهره گیرند، از ارتباطات غیر کلامی و پیراکلامی استفاده می‌کنند.^۵ تحقیقات نشان می‌دهند که بخشی از ارتباطات علمی متأثر از عوامل مختلف اعم از فرهنگی، سیاسی، ساختاری و ... نشأت می‌گیرد چرا که فرد جزئی از اجتماع محسوب می‌شود.

۲. ابزار ارتباط

۱. همان، ۱۸۶.

۲. جورج ریتزر و داگلاس ج. گودمن، ۱۳۹۰: ۳۲۰، ۳۲۴.

۳. پرسی کوهن، *نظریه اجتماعی نوین*؛ ترجمه یوسف نر. اقیتهران: انتشار، ۱۳۸۱: ۱۷۷.

4. Windle and Warren

۵. ژانست صلیبی، «تحلیلی بر سهم ارتباطات غیرکلامی در کنش متقابل اجتماعی»، جامعه پژوهی فرهنگی، ۲(۲)-

۱۳۹۰: ۱۰۱.

در کنش متقابل نمادین هر کنش‌گر دارای اهدافی است که کنش اغلب آن‌ها شامل انتخابِ وسیله برای رسیدن به اهداف است. همچنین هر کنشی مستلزم استفاده از وسیله برای نیل به غایت است. ابزار و وسیله‌ای که در کنش متقابل نمادین از اهمیت بسزایی برخوردار است، نمادها و زبان هستند. نمادها و زبان موجب ارتباط بین افراد یا گروه می‌شود. کنش متقابل نمادین نظریه‌ای است که بر اهمیت ارتباطات نمادین یعنی ژست‌ها، نمادها و زبان که در رشد فرد، گروه و جامعه تأکید دارد که این امر موجب برقراری ارتباط در بین انسان‌ها می‌شود. بنابراین یکی از مواردی که در مکتب شیکاگو به آن پرداخته شده، موضوع ژست‌ها و معنا است. از دیدگاه مید، ژست سازوکار اساسی در عمل اجتماعی و به طور کلی در فرایند اجتماعی است.^۱ مید به دو ژست در نوشته‌هایش اشاره می‌کند. یکی ژست‌های بی‌معنا و یا ژست‌های ناآگانه یعنی ژست‌هایی که بر اساس عقل، منطقی و آگاهی نباشد؛ دوم ژست‌های معنادار که مستلزم تفکر فرد پس از بروز یک واکنش است. به عبارتی، علاوه بر اینکه فرد باید قادر باشد معنای ژست‌های خودش را درک و فهم کند، دیگران هم این معنا را درک کنند. از طرفی، ژست آوایی^۲ از اهمیت ویژه‌ای در بروز ژست‌های معنادار برخوردار است؛ هر چند که برخی از ژست‌های آوایی معنادار نیستند. از دیدگاه مید برخی از ژست‌های آوایی انسان‌ها مثل غرغر کردن ممکن است معنادار نباشند. با این همه، بروز همین ژست‌های آوایی به ویژه در شکل زبان است که مهم‌ترین عامل در توسعه‌ی متمایز زندگی انسان به شمار می‌رود. نماد معنادار نوعی ژست است که فقط در انسان‌ها بروز می‌کند.^۳ با این وجود، آنچه که در ارتباطات علمی صورت می‌گیرد همان ژست‌های عقلانی است. در نظر مید ژست‌های آوایی به ویژه در زبان است که در ارتباطات بین انسان‌ها به خصوص ارتباطات علمی غیررسمی وجود دارد و خود موجب توسعه دانش بشری شده است. در کنش نمادین، نمادها نیز از وضعیت خاصی برخوردار است که فقط آن را در محیط انسانی می‌بینیم و در هنگام ارتباط با دیگران قابل مشاهده و تفسیر هستند. همچنین زمانی از این نمادهای معنادار

۱. جورج ریتزر و داگلاس ج. گودمن، ۱۳۹۰: ۳۰۳.

2. Vocal gesture

۳. همان، ۱۳۹۰: ۳۰۴.

استفاده می‌شود که در ارتباطات واقعی و حقیقی باشد. در زمینه نماد معنادار، کرایب (۱۳۸۱) بیان می‌کند نماد معنادار، نوعی معنای مشترک است که در جریان کنش متقابل تکوین یافته است، چون مردم در هماهنگی با یکدیگر خواهان رسیدن به نتایج عملی‌اند^۱. با این وجود، زبان در ارتباطات علمی غیررسمی از مهم‌ترین ابزار برقراری ارتباطات محسوب می‌شود، چرا که بخش اعظمی از ارتباطات به صورت تماس‌های شخصی صورت می‌گیرد. بنابراین متداول‌ترین نوع ارتباطات غیررسمی الگوهای شفاهی هستند. این الگوی شفاهی می‌تواند رودر شدن دو نفر یا گروهی از افراد باشد. در این راستا منزل^۲ بیان می‌کند حجم انبوه اطلاعات مفید از طریق مکاتبه، ملاقات‌ها، و محاوره‌های داخل راهروها به دست می‌آید^۳. از طرفی بوهارز^۴ (۱۹۹۱) تلفن را به عنوان حوزه رسمی همانند گفت‌وگو در کنفرانس در یک نظام ارتباط علمی می‌داند^۵. همچنین ایوانف بیان می‌کند مقاربت رسمی بین دانشمندان از طریق ارتباطات میان فردی و یا از طریق استفاده از کانال‌های ارتباطی غیررسمی صورت می‌گیرد^۶.

۳. اهداف

هدف اصلی ارتباطات علمی، انتقال اندیشه‌ای از فرد به فرد یا گروه و بالعکس است که این ارتباط می‌تواند از طریق ارتباطات کلامی یا غیرکلامی انجام شود. از طرفی در کنش متقابل افراد در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند و موجب ساختن عمل یکدیگر می‌شوند. چنانچه مید معتقد است شکل‌گیری کنش بشری در فرایند تعریف و تفسیر چیزها، همواره در متنی اجتماعی اتفاق می‌افتد. کنش گروهی چیزی نیست جز کنش‌های افرادی که با یکدیگر

۱. یان کرایب، ۱۳۸۱: ۱۱۰.

2. Menzel
3. Menzel, H.(1964). "The Information Needs of Current Scientific Research", Library Quarterly, (1964-34): 4-19.
4. BoHrrz
5. BoHrrz, M., "The Impact of Behavioral Principles on the Design of the System of Scientific Communication". *Scientometrics*. 20 (1991-1): 109
6. Ivanov, S.A. "The Patterns of Informal Scientific Communication(Using the Example of the P. Erdos Scientific School)", *Automatic Documentation and Mathematical Linguistics*. 44 (2010-3): 127.

همسو و سازگار شده‌اند. هر فردی از طریق درک آن چه دیگران انجام می‌دهند یا قصد دارند انجام دهند، کنش‌های خود را با کنش‌های دیگران هماهنگ می‌کنند.^۱ در کنش ارتباطی، عمل انسان متأثر از کنش متقابل بین افراد است. همچنین کنش افراد ناشی از تفکر فرد و تعریف او از موقعیت است. بکر (۱۹۸۶) به نقل از بلومر بیان می‌کند که پیوسته در پی تعامل و ارتباطات دوسویه باشید. از این نگاه چیزی به عنوان فرد وجود ندارد بلکه فرد همیشه در تعامل با دیگری است. جامعه، شبکه‌هایی تعاملی از افراد است که با یکدیگر در تعامل هستند.^۲ دانشمندانی که از لحاظ اجتماعی با شبکه‌های متشکل از پژوهشگران همفکر، پیوند برقرار می‌کنند، بیشتر می‌توانند با اطلاعات تولید شده مرتبط با کار فعلی خود آشنا شوند. افزایش بسیار زیاد مقالات و منابع رسمی اطلاعات در عصر علم بزرگ^۳ سبب روی آوردن بیشتر به ارتباطات غیررسمی به عنوان روشی برای دسترسی به جریان‌های حوزه‌های موضوعی مختلف شده است.^۴ به منظور توسعه علمی باید همزمانی دانش میان جامعه و نهادهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و سایر بخش‌ها وجود داشته باشد، یعنی علم بتواند نیازهای این نهادها را برآورده سازد.^۵ از راهکارهای دستیابی به این مقوله بسیار مهم، توسعه جامعه مدنی از طریق ارتقای سطح مشارکت مردمی در فعالیت‌های علمی و اجتماعی است که در آن نهادهایی به صورت غیرانتفاعی، اما با داشتن ظرفیت علمی لازم در جهت همگامی دانش و علوم دانشگاهی با نیازهای اجتماعی فعالیت می‌کنند.

۱. حمیدرضا جلالی پور و جمال محمدی، ۱۳۹۴: ۱۸۱.

۲. کن پلامر، ۱۳۹۳: ۱۳۷.

۳. علم بزرگ اصطلاحی نسبتاً مبهم اما اکثر مورخان علوم برای توصیف مجموعه‌ای از تغییرات در علم که در کشورهای بزرگ صنعتی در طول جنگ جهانی دوم و پس از آن اتفاق افتاده است، استفاده می‌شود، زیرا پیشرفت علمی بیشتر متکی به پروژه‌های بزرگی است که معمولاً توسط دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی تأمین می‌شوند (James H. Capshew and Karen A. Rader, 1992).

4. Price, D.J. de Solla. "Little Science, Big Science...and Beyond", (New York: Columbia University Press, 1986).

۵. محمدامین قانع‌راد، ناهمزمانی دانش: روابط علم با نظام‌های اجتماعی - اقتصادی در ایران. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۲: ۴۵.

نتیجه‌گیری

هدف اصلی کنش‌گران در کنش متقابل نمادین رسیدن به تفاهم است. بنابراین کنش بخشی از ارتباطات اجتماعی است. تفاهم و تعامل در این کنش جایگاه خاص خود را دارد، که این وضعیت در ارتباطات علمی نیز مشهود است، یعنی زمانی که ارتباطی بین چندین نفر یا یک نفر چه به صورت کلامی یا غیر کلامی می‌افتد اتفاق نظری یا اندیشه‌ای رد و بدل خواهد شد. با توجه به اینکه کنش در یک محیط اجتماعی رخ می‌دهد، ارتباطات علمی زیر مجموعه‌ای از ارتباطات اجتماعی محسوب می‌شود و می‌توان آن را یکی از محورهای اساسی نهاد اجتماعی در نظر گرفت که نقش مهمی در رشد و توسعه علوم دارد. از این جهت ارتباطات علمی یکی از اساسی‌ترین بخش‌های نظام اجتماعی است که نه تنها در علم بلکه در بخش‌های اجتماعی نیز از اهمیتی خاصی برخوردار شده است. در مکتب شیکاگو، ارتباطات علمی به عنوان بخشی از ارتباطات انسانی بوده و از این قاعده خارج نیست، زیرا زندگی اجتماعی در جامعه علمی صحنه تجلی انواع ارتباطات و تعاملات اجتماعی است که در حوزه علم، ارتباطات علمی میان افراد کنشی صورت می‌گیرد. این افراد ممکن است دارای عقاید، فرهنگ و یا پایگاه‌های اجتماعی گوناگونی باشند؛ ولی به منظور توسعه علمی که شاید همان اهداف اصلی آنان باشد، به انتقال اندیشه‌های خود می‌پردازند که در این بین به نحو معناداری با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. ارتباط چهره به چهره شکلی از گفت‌وگو و جزء کنش و ارتباطات غیررسمی است که طی آن افراد مورد موضوعی خاص به استفاده از یکدیگر می‌پردازند در نهایت به توافق و به طور کلی دست به انتقال فکر و اندیشه‌ها در محیط منطقی و آگاهانه بین همدیگر می‌شوند. در فرایند تعامل اجتماعی انسان به طور نمادی، معنایی را به دیگر افراد متعامل منتقل می‌کند. دیگران این نمادها را تفسیر می‌کنند و واکنش خویش را بر پایه تفسیرشان تنظیم می‌کنند. این واکنش‌ها می‌تواند در نوشته‌های علمی، گفت‌وگوهای علمی یا مصاحبت‌های علمی در بین افراد نمود پیدا می‌کند. همچنین این واکنش‌ها از طریق علائم یا نمادها و زبان که در نظریه کنش نمادین بر پایه آن شکل گرفته،

میسر شده است. به عبارت دیگر کنش گران در تعامل اجتماعی وارد فرایند تأثیر متقابل می‌شوند.

منابع

ابراهیمی، قربانعلی. «اجتماع علمی، ساختار و هنجارهای آن». رهیافت (۵: ۱۳۷۲)، ۵۱-۷۰.
 استیچویچ، الکساندر. کتاب در پویه تاریخ. ترجمه حمیدرضا آژیر. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۳.
 انواری، محمدرضا. «نقد و بررسی کنش متقابل نمادین». معرفت، ۲۰ (۱۶۷: ۱۳۹۰)، ۱۵۳-۱۷۱.

اوت ویت، ویلیام. «یورگن هابرماس». در استونز، راب. متفکران بزرگ جامعه‌شناسی. ترجمه مهرداد میردامادی. تهران: نشر مرکز، ۱۳۹۳: ۳۱۱-۳۲۴.
 باقری‌بنجار، عبدالرضا، و همکاران. «بررسی رابطه ارتباطات علمی با خود اثر بخشی دانشگاهی دانشجویان». توسعه اجتماعی (توسعه انسانی قدیم)، ۱۰ (۲: ۱۳۹۴)، ۷۹-۱۰۰.

بشیر، حسن. «معناشناسی جدید ارتباطات: زمینه‌سازی برای شناخت عمیق‌تر رابطه فرهنگ و رسانه». تحقیقات فرهنگی، ۱ (۳: ۱۳۸۷)، ۱۳۱-۱۵۵.
 بلومر، هربرت. «جورج هربرت مید». در زیتلین، اروینگ، و همکاران. آینده بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی. ترجمه عباس توسلی. تهران: قومس، ۱۳۸۹.
 پلامر، کن. «هربرت بلومر». در استونز، راب. متفکران بزرگ جامعه‌شناسی. ترجمه مهرداد میردامادی. تهران: نشر مرکز، ۱۳۹۳: ۱۳۰-۱۴۸.
 پلویی، آرزو؛ نقشینه، نادر. «ارتباطات علمی از منظر آرای نیکلاس لومان». مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۷ (۲: ۱۳۹۵)، ۷-۲۰.
 ترنر، جاناتان اچ؛ بیگلی، ال. پیدایش نظریه جامعه‌شناختی. ترجمه عبدالعلی لهسایی‌زاده. شیراز: دانشگاه شیراز، ۱۳۷۱.

توکل، محمد. «علم و تعیین اجتماعی». فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ۱(۲): ۱۳۷۰، ۳۴-۳۹.

جلالی پور، حمیدرضا؛ محمدی، جمال. نظریه های متأخر جامعه‌شناسی. تهران: نشر نی، ۱۳۹۴.

جمالی مهموثی، حمیدرضا؛ وکیلی فرد، حسین؛ اسدی، سعید. «مجله‌های علمی دسترسی آزاد و الگوهای مالی نشر آن‌ها». کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۹(۲): ۱۳۸۵، ۱۱-۳۴. خسروجردی، محمود(۱۳۸۵). «ترسیم شبکه ارتباطات علمی میان دانشمندان با استفاده از رویکرد شبکه استنادی». کتابداری، ۴۰(۴۵): ۱۳۸۵، ۹۷-۱۱۲.

ریتزر، جورج. نظریه جامعه‌شناسی. ترجمه هوشنگ ناییبی. تهران: نشر نی، ۱۳۹۳. ریتزر، جورج؛ گودمن، داگلاس ج. «نظریه جامعه‌شناسی مدرن». ترجمه جلیل میرزایی و عباس لطفی‌زاده. تهران: جامعه‌شناسان، ۱۳۹۰.

زکی، محمدعلی. «بررسی تحلیل محتوای گرایش‌های پژوهشی در مجلات علمی تخصصی مدیریت». فصلنامه دانش مدیریت، ۱۹(۷۵): ۱۳۸۵، ۴۳-۷۴.

زوارقی، رسول. «بررسی جایگاه دو مفهوم مشارکت و دانشگاه نامردی در ارتباطات علمی غیررسمی». کتاب(۷۷): ۱۳۸۸، ۵۱-۷۶.

سردارنیا، خلیل‌الله. «اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها(بررسی نظری و مصداقی چند جنبش اجتماعی): پژوهش‌های ارتباطی، ۱۶(۴): ۱۳۸۸، [۱۵۱]-۱۷۶. سهرابی، ایرج؛ اسکافی، مریم. «نظریه تلفیقی هابرماس». معرفت فرهنگی و اجتماعی، ۶(۲): ۱۳۹۴، ۶۳-۷۸.

شارع‌پور، محمود؛ فاضلی، محمد. «کارکردهای انجمن‌های علمی دانشجویی (مطالعه موردی در دانشگاه‌های گیلان، مازندران و تهران)». مطالعات اجتماعی ایران، ۱(۲): ۱۳۸۵، ۶۲-۸۲.

صلیبی، ژانست. «تحلیلی بر سهم ارتباطات غیرکلامی در کنش متقابل اجتماعی». جامعه پژوهی فرهنگی، ۲(۲): ۱۳۹۰، ۱۰۱-۱۱۹.

- عصاره، فریده، و همکاران. «از کتاب‌سنجی تا وب‌سنجی: تحلیلی بر مبانی، دیدگاه‌ها، قواعد و شاخص‌ها». تهران: کتابدار، ۱۳۸۸.
- فتاحی، رحمت‌اله، منصوریان، یزدان. «مدیریت نشریه‌های ادواری: جنبه‌های نظری و کاربردی گزینش، فراهم‌آوری و ارائه خدمات ادواری‌های چاپی و الکترونیکی». تهران: دبیزش، ۱۳۸۱.
- قانع، محمدرضا. «آرشیو مدارک الکترونیکی: شیوه‌ای نوین در ارتباطات علمی». اطلاع‌شناسی، ۲(۲: ۱۳۸۳)، ۷۷-۱۰۰.
- قانع‌راد، محمد امین. «ناهمزمانی دانش: روابط علم با نظام‌های اجتماعی - اقتصادی در ایران». تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۸۲.
- کاظمی، صدیقه، و همکاران. «پارادایم‌های حاکم بر تربیت ویژه از منظر جامعه‌شناسی علم». پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۳(۱: ۱۳۹۲)، ۱۱۱-۱۳۶.
- کرایب، یان. نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس. ترجمه عباس مخبر. تهران: آگاه، ۱۳۸۱.
- کوزر، لوئیس آلفرد. زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی، ۱۳۸۲.
- کوهن، پرسی. نظریه اجتماعی نوین. ترجمه یوسف نراقی. تهران: انتشار، ۱۳۸۱.
- گوپال، کریشان. کتابخانه‌های دیجیتالی در عصر اطلاع‌رسانی الکترونیکی. ترجمه علیرضا رستمی گومه؛ ویراسته حسین مختاری معمار. تهران: چاپار، ۱۳۸۲.
- محمدی، اکرم. «تأثیر ارتباطات بر تولید دانش». جامعه‌شناسی ایران، ۸(۱: ۱۳۸۶)، ۵۲-۷۵.
- موسوی، آرش. «علم پژوهی و تحلیل مفهوم اصالت علم». حوزه و دانشگاه، ۱۴(۵۴: ۱۳۸۷)، ۱۶۳-۱۴۱.
- مهدوی، محمدصادق؛ مبارکی، محمد. «تحلیل نظریه کنش ارتباطی هابرماس». علوم اجتماعی، ۲(۸: ۱۳۸۵)، ۱-۲۸.
- میلر، پیتر. سوژه، استیلا و قدرت: در نگاه هورکهایمر، مارکوزه، هابرماس و فوکو. ترجمه‌ی نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نشر نی، ۱۳۸۴.

نشاط، نرگس. *از شناخت تا ایده: جنبه های معرفتی اطلاعات و اطلاع رسانی*. تهران: دما، ۱۳۸۶.

ویکی‌پدیا، واژه «ابژه» [تاریخ دسترسی ۰۶/شهریور/۱۳۹۹] <https://fa.wikipedia.org>.

ویندال، سون؛ سیگنایتر، بنو؛ اولسون، جین تی. «کاربرد نظریه‌های ارتباطات». مترجم علیرضا دهقان. تهران: جامعه‌شناسان، ۱۳۸۷.

هابرماس، یورگن. *نظریه‌ی کنش ارتباطی: عقل و عقلانیت جامعه: زیست جهان و نظام نقادی مفهوم کارکردگرایانه‌ی عقل*. ترجمه از انگلیسی کمال پولادی. تهران: نشر مرکز، ۱۳۹۲.

Ball, R. "The Scholarly communication of future: From book information to problem solving". *Publishing Research Quarterly*, 2011; 27: 1-12.

BoHrrz, M(1991). "The Impact of Behavioral Principles on the Design of the System of Scientific Communication". *Scientometrics*, 20(1): 107-111.

Capshew, J.H., Rader, K.A.(1992). *Big Science: Price to the Present*. OSIRIS, 2nd series. 7 .2-25. From: <http://www.jstor.org/stable/301765>

Ivanov, S.A(2010). "The Patterns of Informal Scientific Communication(Using the Example of the P. Erdos Scientifics)" . *Automatic Documentation and Mathematical linguistics*. 44(3): 127-132.

Keeffe, M(2003). "Habermas and Lifeworld of the Principal in the Lawful Governance of in Clusion in Schools. Queensland University of Technology Australia. Paper presented at the Joint AARE/NZARE conference". Auckland. From: <https://www.aare.edu.au/data/publications/2003/kee03625.pdf>.

Menzel, H(1964). "The Information Needs of Current Scientific Research". *Library Quarterly*.(34): 4-19.

Merton, Robert K(1973). *The Sociology of Science* . Chicago: University of Chicago press.

Price, D.J. de Solla. *Little science, big science...and beyond*. New York: Columbia University press, 1986.

Shearer, K., Birdsall, B(2002). "The Transition of Scholarly Communication in Canada". From: www.moyak.com/paper/scholarly-communications-canada.pdf